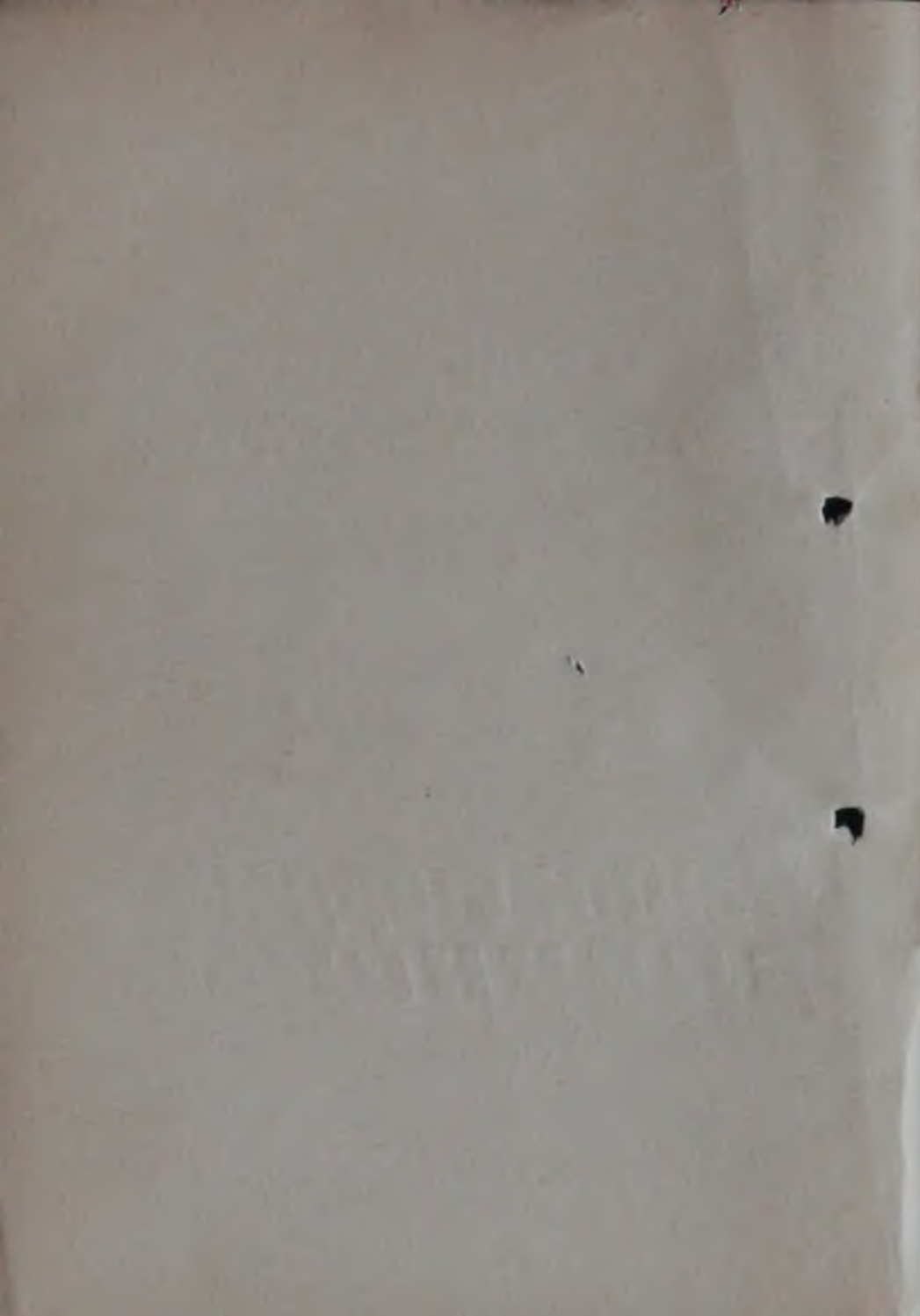

Улу Октябрьдын
70-чи жылдыгына

**Агитатордык
БЛОКНОДЫ**

Бастыра ороондордын пролетарийлери, бириккилегер!

АГИТАТОРДЫҢ БЛОКНОДЫ

КПСС-тин Горно-Алтайский обкомынын
пропаганда ла агитация бөлүгү

1987 j.
октябрь
10 №

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БОЛУГИ

Горно-Алтайский обком КПСС

Агитация и пропаганда

Сектор агитации и пропаганды

Сектор агитации и пропаганды

Сектор агитации и пропаганды

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ANNUAL REPORT OF THE BOARD OF TRUSTEES

FOR THE YEAR ENDING JUNE 30, 1901

CHICAGO
1902

PRINTED BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1902

УЛУ ОКТЯБРЬ ЛА АЛТАЙЛАРДЫН ЈУРУМИНДЕ ЈААН ЈАН ЫРТУЛАР

1987 жылда 7 ноябрьда совет албаты, бастыра ороондор-дын коммунисттери, прогрессивный кижилик планетанын улу жаан байрамдарынын бирүзин — Октябрьский социалистический революциянын 70-чи жылдыгын темдектеер.

Јетен жыл мынан кайра Россиянын ишмекчилери ле крестьяндары большевиктердин партиязына баштадып, помещиктердин ле капиталисттердин јанын антарган. Орус пролетариат эткен революция кижиликти социализм јаар бурыган, телекейде ишмекчилердин ле крестьяндардын баштапкы госуларствоызы төзөлгөнин јарлаган, јаны јүрүм тө-п баштаган.

«Улу Октябрьдын 70-чи жылдыгы — совет албатынын, социализмнин ороондорынын ишкүчиле јаткандарынын, планетада бастыра прогрессивный улустын байрамы. Ол бистин ийде-чыдалыстын, социализмнин једимдеринин јуучыл көрүзи. Байрамду күндерде бис өткөн јолыста эткен керектеристи, болгон једиклес-тутактарды, телекейде болуп турган кубулталарды, совет обществонын өзүминин сүресен јаан учурлу эмдиги өйинде тура берген јаны задачаларды шү-үп көрүп јадис» — деп, «Улу Октябрьский социалистический революциянын 70-чи жылдыгына белетенери керегинде» КПСС-тин Төс Комитединин јөбипде айдылган.

Јакшынак байрамды Советтер Ороонынын ишкүчиле јаткандары партиянын XXVII съездинин, КПСС-тин Төс Комитединин онын кийиндеги Пленумдарынын јөптөри аайынча совет обществонын јүрүминде јаан бурылта эдилеп турган айалгада темдектеп турулар.

«Бистин орооннын јүрүм-салымын, телекейлик историяны сүресен тын кубулткан, албатыларга социальный ла национальный јайымданар јол ачкан, јер үстине амыр-энчү-нин ле телекейде өмбөлөжөринин маанызын көдүрген революциянын агару кереги оной ары көндүгип барып јатканы керегинде бис јаантайым адып турганыс, бүгүн ол шүүлтени аңылап айдарга јараар» деп, КПСС-тин Төс Комитединин Генеральный качызы ибкөр М. С. Горбачев айткан.

Бистин ороондо болуп турган кубулталар, оморды өткү-

реге башкарылган шўўлтелер Октябрьдын кийинде өткөн жылдарда Советтер Орооны коммунизмнин улу жолыла баштаачы болуп барып жаткан учурын жылытпаганын керелейт. «Бистинг революционный шўўлте өдүмдү бойы артканча, бистинг тōзōмōл ийде-чыдалыс түгенгелек, бистинг политический амаду, Россиянын пролетариадын, ишкүчиле жаткандарын жаңды колго аларына, жаңгы жүрүм тōзōорине көдүрген большевиктердинг революционный амадузы чылап ок, курч бойы артканча» деп, Совет Союзтыг Коммунистический партиясы Совет албатыга эткен Кычыруда айдылган.

Коммунизмди бүгүнгү күнде бүдүрүп турган улус, Ленин башкарган революционерлер чилеп ок, обществонын өзүминде жаңы једимдер бойы келбейтенин јакшы билип јадылар. Оны КПСС-тинг Тōс Комитедининг апрель айдагы (1985 ј.) Пленумынын, партиянын XXVII съездининг, КПСС-тинг Тōс Комитедининг онын кийиндеги Пленумдарынын јоптōри көргүсти.

Октябрьдагы революция бистинг орооннын производителүний ийделери план аайынча турумкай өзōрин баштаган. СССР-динг национальный байлык-јōōжōзи бүгүн революциядан озогы кемин 50 катап ашкан. Ого үзеери интервенциянынг өйинде ле гражданский јууда, онынг Ада-Тōрōл учун улу јууда үрелип чачылганын алза, ол тоолор социализминг арга-чыдалы улу јаан болгонын керелейт.

Совет жаңнын жылдарынын туркунына бистинг албатынын жадын-јүрүми жаранып өскөлөндү. Улустын быжу кирелтези городто — 12, јурт јерде — 19 катап бийиктеген. Совет улус ишле јеткилделген, акча тōлōбōй эмденер, үренер аргалу, квартира алар, эл-јоннын ла государствонынг керектерин башкаларына туружар, карыза материальный јеткилделер праволу.

Бистинг ороондо улус јуртаар туралар көп тудулат. Калганчы 30 жылда тудулган тураларга 240 миллион кижки кирди.

Ороондо социальный революцияны ээчиде культурный революция болды. Культурный революция совет улусты бастыра текши бичикчи этти, ондор миллион тоолу специалисттер ле ученылар белетеди. Совет наука ла инженерлердинг јайалталу ижи кижиликке космос јаар јол ачты.

Космосты амыр-энчү амадуларла тузаланарында, телекейде научно-технический өзүмининг өскө дō ууламјыларында Совет Союз баштаачы јерде туруп јат.

Социализм бистинг Тōрōлистинг телекейде ајалгазын ла учурын өскөлөндирди. Бүгүн Советтер Ороонынан телекей-

Эмди «Государствонун предприятиези (биригүзи) керегинде» Закон аайынча предпрятиелер ле биригүлер хозрасчетко, бойын акчала бойы жеткилдеерине түргөн көчөр керек.

КПСС-тин Төс Комитеди, Совет башкару, ВЦСПС иш-жалдын системазын жарандыар сурактарга жаантайын жаан аяру эдиң жадылар. Ишжалды коллективте иштин једимдериле колбулу эдери керегинде аңылу јоп бар. Ишжалдын кемн бийиктеери иштин арбыны бийиктеп турганынан камаанду болор. Анайда эткени социализминин «Кажы ла кижидег — чыдаганынча, кажы ла кижиге — иштегенинче төлөөр» ээжизин бүдүргени болуп јат.

Партия экономиканы тыңыдар, ишти текши жарандыар задачаны социальный задачаларла кожо бүдүрерин некеп туру. Аш-курсақты көптөдөр программаны бүдүрери, улуска керектү товарларды көптөдөри, совет кижини ончо јанынан толо жеткилдеери — бистин орооннын көп бөлүктөрү албаты-хозяйствозынын өзүминде бүгүнгү күндеги жаан учурлу ууламјылары.

Бистин ленинский партия, Совет башкару ишкүчиле јаткандарды пенсияла жеткилдеерин жарандыарына, улустын сукадыгын корыыр ишти тыңыдарына жаантайын жаан аяру эдиң турулар.

Улу Октябрьдын, социализминин жаан једимдеринин бирүзи — кажы ла кижиге иштенер правоны жеткилдегени. Бистин ороондо улус иш јок болоры јоголголы бежен јылдан ажыра ой өтти. Социализм тынып барганыла кожо улусты ишле жеткилдеер аргалар там ла элбеп барар.

Бистин партия демократияны тыңыдарына жаан аяру эдиң туру. Демократияны тереңжидери — элбек иш. Мында элден озо бойы башкарынар социалистический ээжилерди тузаланарын элбедери, кажы ла совет кижин орооннын ээзи болгонын јакшы билип турары, обществонын политический системазында кажы ла үйезинин ижин тыңыдары керектү.

Бу жаан учурлу задачаларды бүдүрерине, демократияны элбедерине Советтердин ижи ууланган. Шак ла омордын ижи ажыра демократия элбеер, государствонын ла эл-јоннын керектерин башкарында ишкүчиле јаткандар тыңыда туружат. Мында иштин ле јуунын ветерандарынын биригүлери, үй улустын Советтери көп керектерди эдер аргалу.

Улу Октябрьдын жаан једимдеринин бирүзи — бистин ороондо албатылардын бузулбас бек најылыгына једин ал-

ганы. Бис — интернационалисттер. Оны Туулу Алтайдагы бүгүңги жүрүм керелейт. Бистин областьта бүгүн жетеннен ажыра нациялу улус нак биледе журтап, эрчимдү иштенип жадылар.

Революциядан озогы Туулу Алтай каан жанду Россиянын эн ле тын сондогон јака јери болгон. Онын албаты-калыгы түрени ле јокту жүрүмдү бололо, каан жагынын ла јер-бойындагы байлардын, којойымдардын ла бийлердин социальный ла национальный базынчыгында тын шыралап жүрген. Туулу Алтайда промышленность јок, журт хозяйство је-брен өйлөрдөги кеминде, транспорт, телеграф јок болды. Алтай улустын көп нургуны кычырып та, бичип те билбей-тен. Бастыра «культураны» монастырь ла камдар «јеткилдеген».

Улу Октябрьский социалистический революция алтайлар-дын исторический салым-жүрүминде жаңы страница ачкан. Октябрь кижинин күчин јичилердин жаңын антарала, иш-күчиле јаткан калыкка политический, экономический ле культурный өнжип өзөтөн элбек аргаларды јеткилдеген.

Алтай албаты бойынын өзүминде бүгүңги күнде једип алганы, партиянын Ленин тургускап национальный полити-казын кыйа баспастан жүрүмде бүдүргени, СССР-дин өскө албатыларынын, элден озо улу орус албатынын болужы, озогы өйдө бойынын өзүминде тын сондогон јака јерди он-чо јанынан өскүрерге партия ла башкару тын кичеенгени.

Бүгүн областьтын ишкүчиле јаткандары Улу Октябрь-дын 70-чи жылдыгын байрамдап тура, Туулу Алтайда Совет јанды тургузары ла тыңыдары учун жүзүн-јүкпүр өштүлер-ге от-калапту тартыжуда бойынын жүрүмин берген Петр Фе-дорович Суховтын, Иван Иванович Долгихтин, Иван Яков-левич Третьяктын ат-нерезин оморкоп, эске алынып адагы-лайт.

Туулу Алтайда ишмекчилердин ле крестьяндардын жаңын тургузарында, баштапкы Советтерди төзөбөринде Иван Не-коряков, Дмитрий Красков, Антип Бабушкин, Григорий Ша-рабарин ле өскө дө большевиктер турушкан. Шак ла олор Туулу Алтайга Октябрьдагы революциянын, социализмнин үредүзин эн озо јетиргендер.

Алтай албаты бистин областьта социализмди төзөп бү-дүрер ишти башкарарына партия ийген интернационалист-терди — Петр Яковлевич Гордиенконы, Ян Андреевич Ал-дерди, Освальд Иосифович Маркты, Иван Кришевич Пут-ниньди, Леонид Андреевич Папардзин ле өскөлөрүн де, олордын өткүрген ижин качан да ундыбас.

Областьта журт хозыайстводо коллективизация өткүрери-
не ле колхозтор төзөөрине партия ийген Ленинградтын иш-
мекчилери — А. И. Зуев, В. Г. Кошкурцев, И. И. Михайлов,
В. И. Хмелев, Н. А. Яковлев ле өскө дө жирмебешмунчылар
тын болушкан.

Партия ла Башкару бистин областьты өскүрери жаны-
нан кичеенгенинин, СССР-дин өскө албатыларынын, элден
озо орус калыктын болужынын шылтуунда азыйда каан жаг-
ду Россиянын тын сондогон јака јери Туулу Алтай исто-
рический кыска өйдин туркунына жап-жаны промышлен-
ностьту, механизировать эдилген журт хозыайстволу, бийик
культуралу область боло берди.

Бүгүнги күнде Туулу Алтай орооннын өскө јерлеринде
эдилгенин жагыс ла алып, тузаланып турган эмес. Көп про-
дукцияны бистин область эделе, өскө јерлер јаар аткарып
туру. Бүгүн Туулу Алтай ороонго алтын, ртуть, агаш, эт,
сарју, сыр, түүк, шооки, аннын мүүзин, маала ажын, про-
мышленностьтын ла журт хозыайствонын өскө дө продукция-
зын берип јат.

Туулу јердин культурный кебер-бүдүмн өскөлөнди. Озо-
гы өйдө кобы-јиктер сайын јайы-кыжы көчүп јүретен алтай
улус школдорлу ла больницаларлу, балдардын сад-яслялар-
лу ла библиотекаларлу журттарда јадып, иштенип турулар.
Улустын жадын-јүрүмн аргалу боло берди. Эмди кажы ла
биле бойында радиоприемниктү, телевизорлу, холодильник-
тү. Кажы ла ошынчы биле — мотоциклдү, он экинчи биле —
јенил јорыкту автомобильдү.

Революциядан озо бичип билбес алтай албаты бү-
гүн национальный литературалу. Алтай бичинчилердин
кингелери эмди Москвада, Барнаулда, Новосибирскте, Ка-
захстанда, Тувада, Якутияда ла өскө дө јерлерде СССР-дин
көп албатыларынын тилиле кепке базылып чыгат.

Совет јан турган 70 жылдын туркунына једин алган бас-
тыра бу јединдерге бис жагыс ла Туулу Алтайдын ишкү-
чиле јаткандарынын эрчимдү ижинин шылтуунда эмес, је
анайда ок бистин ороондо журтаган албатылар кыскамыш
јоктон күнүн сайын болужып турганынын шылтуунда једин
алганыс. Бистин область ончо союзный, автономный респуб-
ликаларла, областтарла качан да үзүлбес најылык ла ка-
рындаштык колбуларлу. Ол колбулар карындаштык албаты-
ларды јуукташтырат, најылык эдет, бой-бойын јакшы ондо-
жорго, јакшы ченемел алыжарга болужат.

Туулу Алтайдын ишкүчиле јаткандарынын оморкодулу

ла эрчимдү ижи, СССР-дин албатыларынын пайылык ла карындаштык өмөлөжбрин тыгыдар ла элбедер керекке эткен жөмөлтөзи бийик темдектелди. Областын маанызында Ленинин ле Албатылардын Најылыгынын ордендери тагылган.

Октябрьдын, социализмнин жап учурлу једини — Октябрьдын кереги учун тартыжуга бастыра бойын беринген патриот ло интернационалист, коммунизмди төзөп бұдүрери учун эрчимдү иштенесчи јангы совет кижі өзүп чыдаганы.

Совет јаннын јылдарынын туркунына ишкүчиле јаткан калыктын ортозынан промышленность ло јурт хозяйстводо ишти билгир башкараачылар, промартельдерди, колхозторды ла совхозторды, МТС-терди төзөгөн јакшынак улус, бичик билбезин јоголторында, культураны бийиктедеринде иштеген үредүчилер ле культпросвет ишчилер өзүп чыккан.

Тор — Трофим Макарович Королев, Иван Александрович Грачев, Филипп Иванович Губин, Геннадий Никифорович Палкин, Чилекеј ле Тойбоң Апојатовтор, Сүнүш Туткушев, Чур Куклеевич Агин, Николай Степанович Свиридов, Алаш Кожабает, Андрей Андреевич Скосяев, Григорий Алексеевич Чунижеков, Баит Матвеевич Могулчин, Василий Иванович Тенгереков, Ташкен-Тургут Сейсекенов ло өскөлөри де.

Албатыны бичикке үредер јакшынак керекке бастыра бойыннн јүрүмин Павел Иванович Чевалков, Екатерина Ивановна Уксегешева, Екатерина Ивановна Плехина, Василий Константинович Плакас, Варвара Герасимовна Успенская, Яков Иванович Бражник, Николай Михайлович Киселев, Сазон Саймович Суразаков ло совет улустын јипт үйезин үредип таскадаачы өскө дө көп, көп үредүчилер турушкан.

Туулу Алтайда улустын су-кадыгын корыыр ишти төзөп башкаларында врачтар — Тансия Петровна Николаева, Валентина Михайловна Любушкина, Георгий Захарович Тарский, орто медишчилер — Илья Александрович Шпилькин, Анна Ивановна Эдокова, Татьяна Павловна Соколова ла өскөлөри де эрчимдү иштедилер.

Бистин Туулу Алтайыстын Јеринде Социалистический Иштин 10 Геройы, Совет Союзтын 25 Геройы, башкарунын ордендериле кайралдалган көп озочылдар өскөн. Баштапкы бешиылдыктын јылдарында Ондой райондо Кендеги совхозто кой кабырып баштаган Марчина Тапа эмдиге јетире иштегенче. Көп, көп јылдардын туркунына иштеп, одус мунан ажыра кой өскүрген, Төрөлине көп тонн тук кайчылап

берген Социалистический Иштин Геройы Марчина Тана бүгүн јинт койчыларды бойынын ижинин ченемелине тазыктырат.

Ого Фатей Петрович Попов тўнгей. Ада-Төрөл учун Улуу жууда туружаачы, ан өскүрөөчи озочыл Фатей Петрович бойынын ижине уулдарын үретти. Пенсияга чыгарда бойынын бригадазын уулына — Петрга табыштырды. Петр Фатеевич Попов эмди Социалистический Иштин Геройы. Жуунун кийиндеги јозокту ижи учун Фатей Петрович Попов Октябрьский Революциянын орденине кайралдалган.

Албатынын үредүзинде, культурада ла су-кадыкты корырында көп жылдардын туркунына бистин интеллигенциянын талдама улузы — СССР-дин албаты үредүчизи Юлия Максимовна Ойноткинова, СССР-дин албаты врачы Анатолий Михайлович Гоман, РСФСР-дин заслуженный артистказы Анна Чекчеевна Бална, РСФСР-дин заслуженный журукчызы Игнат Иванович Ортонулов, РСФСР-дин культуразынын заслуженный ишчилери, СССР-дин бичийчилер Союзынын члендери Владимир Оинчинович Адаров ла Эркемен Матынович Палкин, СССР-дин журналисттер Союзынын члени Борис Леонидович Козловский ле өскөлөри де бойлорынын мактулу ижиле албаты-јон ортодо јаан тоомјыда.

Бистин областын экономиказын ла культуразын өскүреринде јаан учурлу өйлөр көп болгон, је олордын ортодо он экинчи бешжылдык аңылу јерде. Бу бешжылдыкта јаан жагыртулар ла кубулталар болуп јат.

Областын ишчилери Улу Октябрын 70-чи жылдыгын јозокту уткыры учун Бастырасоюзный социалистический мөрөйгө кирижеле, јаан байрамды јакшы једимдерле уткыртуулар. Пландалган јакылталарды ла социалистический молјуларды промышленностьын, агропромнын, строительствонын, транспорттын, садунын, бытовой јеткилдештин ишчилери јенүлү бүдүрип туулар.

Социалистический мөрөйдин бажында «Электробытпробор» заводтын, Караторбоктогы агашпромхозтын, темирбетон эдимдердин заводнын, калаш быжыар заводтын, сарјусыркомбинаттын, «Чуйское» ОПХ-нын, Чойдогы, Шибалиндеги, Абайдагы совхозтордын, Ондой райондо «Искра», Кош-Агаш райондо «40 лет Октября» колхозтордын ла өскө дө коллективтердин ишчилери барып јадылар.

Јакшы једимдерле коштой једикпес-тутактар база бар. Пландарды бүдүрбей турган предприятиелердин тоозы астабай туру. «Албаты тузаланар товарларды эдерин көптө-

дори ле улусты бытовой јеткилдееерип элбедери јанынан 1986—2000-чы јылдарга тургускан Комплексный программа-ны бүдүрери јылбайт. Чындыйы јакшы ла «Јаңы» деп таң-малу эдимдерди көптөдөри јанынан сүреен уян иштеп ја-дыс. Удабас бистин областытын предприятиелеринде эдил-ген продукцияга госприемка башталар. Је Туулу Алтайдын предприятиелеринде эдилип турган эдимдердин, улус туза-ланар товарлардын көп нургуны онын некелтелерине чы-дашпас.

Капитальный строителство тутактар ас эмес. Майма, Шебалин ле Чой райондордын, электросетьтин предприя-тиелеринин, облсухозтын, облпотребсоюзтын строителиде-ри тын сондоодылар. Улус јуртаар туралар тудары једикпес-терлү тзөйлгөн.

Јурттагы ишчилерде јетире эдилбей турган иш, јастыра-лар көп. Улу байрамду јылда бастыра хозяйстволор бойло-дунин пландалган јакылтаарын сөс јоктон бүдүрер учур-лу. Бастыра хозяйстволордо малдын угын јарандыар ишти чикке тзөбөр, кажы ла уйдаг эки мун килограмман сүт алар, олоордын бригадаларын ла фермаларын, ишчилерин коллек-тивтин ле биленин подрядыла иштеерине көчүрер керек.

Кыскарта айткажын, бистин ижисте ле јүрүмисте једик-пес-тутактар, јастыралар эмди де көп, олоорди түргөн јогол-тор керек. Оны јүрүм некеп туру.

Бистин өзүмисте јаан јаңыртулар ла терен кубулталар болуп турган эмдиги өйдө јүзүн-башка уур-күчтер болорын партия албаты-калыктан јажырбайт. Је ол ичкери өзүмле, социализмди там тыгыдарыла, бистин јүрүмисти јаранды-рарыла колбулу уур-күчтер болуп јат. Ол тартыжу уур-күч-тер јок болбос.

Ол ок өйдө бис јаан једимдерге једип алары јанынан ал-анзыбай турус. Ненин учун дезе, партия баштап өткүрип турган јаңыртуларды ла кубулталарды бастыра албаты јө-мөди, совет общественнын интернациональный бирлиги, ал-батылардын најылыгы, ишмекчи класстын, крестьянствонин ла интеллигенциянын союзы бузулбас бек боло берди.

Улу Октябрьский социалистический революциянын 70-чи јылдыгын совет улус ленинский партияга баштадып, јүзүн-јүүр өштүлердин каршулу кылыктарына сергелен болорын тыгыдып, социализмнин ороондорынын албатыларыла, те-лекейдин ак сагышту улузыла бирлик күүн-санаалу болуп, бойынын социалистический Ада-Төрөлин там тыныдар эр-чимдү иште уткып туру.

ТУУЛУ АЛТАЙ ЭКИ РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЖЫЛДАРЫНДА

Түймөп чыккан албаты 1917 жылда 27 февральда каан жаңы антарып салган. Россияда каан жаңы антарганынын шылтузында Сибирьдин де крестьяндары каймыгыжып баштагандар. Туулу Алтай тос промышленный жерлерден ыраакта болзо, февральдагы революциянын кийинде ороондо болуп турган түймөөн-шакпыртка түргөн кожулта берген.

Туулу Алтай 1917 жылга жетире Алтайский крайга кирип турган Бийский уездтин бир бөлүгү болгон. Алтайда журтаган 2,5 млн. эл-жоннын 75 муну алтай улус болгон. Туулу Алтай орооннын мал өскүргөн жери болуп турган. Мында патриархально-феодалный колбулар коркышту тын тазы. данып калган. Эл-жон эки жандай тонодотон. XX чактын башталгазына жетире жербойындагы калык-жонго 6 млн. адыс жер кезип бергендер, 50 проценттен ажыра волостьтор ло журттар жерди нормадан ас алган. Же олордын да тузалангадыйы жүк ле 23 процентке једип туратан.

Класстар аайынча боллиништер јарт көрүнип турган. Бастыра хозяйстволордын 52,1 проценти болуп турган јоктулардын колында уй малдын 16,6 проценти, јоктулардын ла орто јаткандардын хозяйстволорында јылкылардын төрт үлүзинин үч үлүзи болгон. А бастыра калыктын жүк ле 3,8 проценти болуп турган байлар уй ла јылкы малдын — 23, кой-эчкилердин 56 процентин ээленип турган.

Туулу Алтайда ат јоктордын тоозы — 13, жаңыс аттулардыйы 24 процент болгон. Хозяйстволордын — 4,6 процентинде уй мал, 23,5 процентинде койлор ло эчкилер чек јок болгон.

Туулу Алтайдын жербойындагы калык-жоны каанды антарганын сүүнчилү уткыган. Олор бойынын јилбилерин куурмактап, экономикада, культурада бозүмди буудактап турган самодержавиени көрөр күүни јок болгон.

Баштапкы күндерден ала амыр-эңчү, Учредительный јуун, автономия, жерди кааннын кабинеди ээлсерин јоголторы учун лозунгтар жаап јомбөлтө алыннатан. Туулу Алтайдын калык-жоны ого үзесри жагыдан үлөштирер тушта айрып алган жерлерди јандырзын, олорго школдордын ла церкпелердин жерлерин берзин, малды кабыраын ла агаш кезерин төлү јок этсин, јайым андаар јай берзин деп некеген.

Туулу Алтайдын калык-жонынын политический көрүм-шү-үлтөзгөн олоор төзөмөлдү тартышка жайыларга амадагы-нынан көрүнгөн. Марттын экинчи онкүндүктөрүнөн ала минигтер ле жуундар өткүрилип, анда волостыг старшина-лары, крестьяндардын бий-жамылулары иштег чыгартылып, олоордын ордына текши жеткер жок болорынын комитеттери төзөлип турган. Олоорго орус ла алтай жоннын чыгартулу ул-узы тең-тай киргендер. Комитеттердин көбнзи жерди каби-неттер ээлейтениле эрчимдү тартыжуга киргилеген. Бир ке-зек комитеттер кабинеттин жерлерин айрып аларын, лесни-честволорды, албан иш бүдүрер жарымдай феодальный ээжи-лерди жоголторын жарадып тургандар.

Июнь-июль айларда волостытордо жер аайынча комитет-тер төзөлип башталган. Бийский уездте бастыразы 44 коми-тет иштеген. Удурум башкару олоорды бойынын политиказын өткүрер жөмөңчи эдип аларга сананган, же бастыра комитет-тер ишти чике төзөп болбогон до болзо, көп жарымдай ко-митеттерге башкарткан Туулу Алтайдын крестьяндары бой-лорынын революционно-демократический некетелерин жет-килдөөрине жаан-жаан арендаторлордон, кулактардан жерди айрып аларына, чабындарды ла одорлорды тузаланарына ла өскөзине де једип алгандар.

Февральдагы революциянын кийинде Туулу Алтайда ка-лыктыг күүннө төзөлгөн революционно-демократический организациялар — Советтер болгон. 30 апрельде Бийскте крестьян депутаттардын Совети иштеп баштаган. Је Советте көп јандай эсерлер албаданып отуруп алала, жер керегинде сурактын аайына чыгарын Учредительный жуун јөп чыгарар-га јетире сакыыр деген шүүлтени јараткандар. Туулу Алтай-дын волостыторында ла јурттарында крестьяндардын де-путаттарынын Советтери јүк ле 1917 јылдын октябрь-но-ябрь айларында төзөлип башталган.

Удурумга турган башкарунын албатыга удурлаштыра политиказы орус крестьяндарды, жербойындагы калык-жонды түйметпес аргазы жок болгон. Туулу Алтайдын калык-жоны лесничестволорго удурлажа тартыжып баштагандар. 6 лес-ничество ижин токтодып салган. Олоордын көп сабазынан каруулды сүрүп ийгендер, кезик жерлерде лесничестволорды ла болушчыларын арестовать эдип, кассаларын айрып ал-гандар.

Крестьяндардын түймеендериле коштой алтай калыктын национальный тартыжузы колболышкан. Февральдагы рево-люция алтайлардын тартыжузына национальный јанынан јол алынар жөмөлтө эткен.

Журт обществолордын жуундары ла волостьтордын чыгар-тулу улустарынын съездтери Туулу Алтай өскө укту улустарынын I съездине туткан делегаттарына эткен жакынталарында олол Туулу Алтайга автономия берзин, кабинеттин жерлерин ончозын бу жерлердин улузына табыштырзын деген сурак тургуссын деп некеген.

Алтайлардын кыймыгузын Сибирьдин областниктеринин ле эсерлердин камаанында болгондор башкарган (журукчы Г. Гуркин, эмчи В. Тибер-Петров, абыс С. Борисов ло о. ө).

Олордын баштапкыйла 1917 жылда 1—6 июньда Бийскте өскө укту калыктардын 60 делегадынын съезди өткөн. Съезде жаан аяру жер жанынан суракка эдилди. Же андый да болзо, съездтин жопторинде энг озо байлардын күүндерин, жылбилерин жеткилдеери көрүлген. Баштапкызында, анда айдылганыла болзо, жер бастыратекши «инородецтерге» эмезе ончо алтайларга, анайдарда, энг озо кнжи кулданаачы байларга берилер. Экинчизинде, бу жоп аайынча жерди общиналар ажыра алып тузаланар аргалу болгон, бу дезде база ла байларга мөрлү болор. Жерди община ажыра тузаланары дегени феодальный бийленишти бөктөгөн көжөгө болгон. Съезд жерди тоолу улустын колында «хозяйствонун керексигенине келиштире арттырар» жоп чыгарган. Айла астамду, тузалу жаны культурный (өскөртө айтса — капиталистический) хозяйстволор жаар ууландырылган. Съезд мында журтаган төс ук албатыны башкалар төс орган — Алтайский Горный Дума төзөгөн. Горный Думанын бастыра ижи өскө укту калыктардын волостьторын төзөбөриле божоп турган. Думанын кезик члендери алтайларды орус калыктан айрыыр агитация өткүрп баштаган. Же алтайлардын кыймыгузын жүк ле олордын национальный жылбилерине ийде салып болбогондор. Орустарла алыш-колыш эмезе жуук колбулу жаткан албатылардын көп жармызы аграрный (жер аайынча) суракты аайлажарында кожо турушкан. Ишкүчиле жаткан алтайлардын жылбилери, алтай байларга көрө, колдын күчиле жаткан орус крестьяндардын жылбилерине жуук болгон.

1917 жылдын жас-күзинде Туулу Алтайда «агаштын түймее-ни» деген тал-табыштар токтобогон, июнь-июль айларда Чаргы-Оозы, Песчаный (Беш ичи), Урсул ла өскө волостьтордо жербойынын калык-жоны кабинеттин жерлерин учынан ары блаап баштаган. Улалудагы, Алтын-Көлдөгү, Ондойдогы лесничестволорго кирп турган эл-жон кабинеттин жерлерин ле агаштарды тузаланганы учун акча төлөбөринен моиножып, төлүзи жоктон малын кабырып, агащ кезип турган. Бий-

ский уездтин төс калык-жоны јерди ойто јарандыраын, андашты јайым өткүрерин некеген. Олор бойлорынын тартыжузында көптөн агаш кезер, өрт тудар, јерлер ле чабындар блаар эп-аргаларды тузаланган.

Туулу Алтайдын элбек калык-жоны амыр-энчү, тагынан јайым јадары, јердин аайына чыгары учун эрчимдү тартыжуга киришкен.

1917 жылдын јайынын учы јаар Туулу Алтайдын јурттарында болшевиктердин ячейкаларын төзөөри башталган. Баштапкы партиячейкалардын бирүзи 1917 жылда август айда Улалуда төзөлгөн. Күскиде дезе олор Туулу Алтайдын ыраактагы јурттарында табылып келген.

Анайда Туулу Алтай февральдагы революциянын кийининде бастыра ороондо јайылган тартыжуга кириже берген. Алтай крестьяндардын политический көрүм-шүүлтези бийиктеп, јүзүн-башка организациялар төзөлип, јурт улус јер айынча суракты аайлаарында, партиячейкалар төзөөринде эрчимдү туружа берген.

* * *

1917 жылда 25 октябрьда (7 ноябрьда) Петроградта мылтык-јепселдү восстание јенү алган. 7 декабрьда Совет јан Барнаулда төзөлгөн, 21 декабрьда Бийсктеги Совет јанды Советтердин колына берер јөп чыгарган. Туулу Алтайдын албаты-калыгы Петроградтагы революцияны акту јүректен уткыган, олор Совет јаннын баштапкы декреттерин сөс јоктон јараткан.

Учредительный јуунды токтодып божотконун эл-јон јараткан, крестьяндар дезе Сибирьде тагынан областтарга бөлінетенин јаратпай турган.

Губерниянын төс јеринде Совет јан төзөлгөн кийининде крестьяндардын ла солдаттардын депутаттарынын баштапкы Соведин 1917 жылда 29 декабрьда Бийский уездтин Шебалин јуртында төзөлгөн. 31 декабрьда Совет практический иштин чокым программазын јарадып алган. Анда солдаттардын ла крестьяндардын Советтерин төзөөринде волостын ончо јурттарына болуш јетирери, Совет јаннын декреттерин јүрүмде бүдүреринде эрчимдү туружары темдектелген.

1918 жылдын январь-февраль айларында Советтер Туулу Алтайдын мындый волость учурлу јурттарында төзөлгөн: Улалуда, Карасууда, Майма-Чаргычакта, Паспаулда ла өскөзинде де. Болшевиктердин күүн-табыла Советтер Мыйтуда

ла Ильинкада төзөлгөн. Фронтовиктердин болужыла Советтер анайда ок Ондойдогы, Кан-Оозындагы, Чаргы-Оозындагы, Катандудагы, Көксуу-Оозындагы, Алтыгы-Оймондогы волосттордо төзөлдү. 29 мартта волостной Совдеп Күнбадыш Сибирьдин эң ле ыраактагы толыгында — Улаганда иштеп баштаган. 1918 жылдын кичү изү айына жетире Туулу Алтайда иштеп турган Советтердин тоозы одуска жеткен. Мыныла коштой деремнеде жоктулардын биригүлери төзөлип турган.

Ле Туулу Алтайда 1917 жылдын учы — 1918 жылдын башталары тужындагы политический айалганын аңылу башказы көндүрө Бийсктеги Советке башкартып турган, Совет жанды жарадып турган өрөгү адалган Советтерле коштой Горный Думанын башкараачылары 1917 жылдын 11 декабринде ле 1918 жылдын 12 январинде чыгарган жөптөрилө, Советтер төзөр баштаңкайды бойынын колына аларга амадап, жербойында инородческий (өскө уктулардын) Советтер төзөр жакару чыгарган.

Ле бойлорын текши национальный керек учун тартыжаачылар деп аданып, класстар ортодо жөптөжү ле өмө-жөмө тургузар деген Горный Думанын башкараачылары албатыдагы жөмөлтө жок арткан.

Туулу Алтайда жаңынын жербойындагы органдарынын практический ижи омор анайда ок Совет башкарунын Декреттерин жөмөп лө жүрүмде бүдүрерге белең болгондорун керелеп турган. Жаңыга жана башпай ичкерлееринин жозогун Озеро-Куреевдогы, Шебалиндеги Советтердин ижи көргүзүп турган. Омор жербойындагы байлардын ла кулактардын кезик жерлерин айрыла, бойлорынын крестьяндарына ла көчүп келгендерге үлөп бергендер.

Ондойдо өскө уктулардын Соведи школдордын ла церкелердин жерлерин жокту алтайларга үлөштиреле, жербойындагы улус малын кабыарын ла агаш кезерин төлү жок өткүзүн деп жөп чыгарган. Улагандагы волостто жаткан албатынын жууны Чолушмандагы монастырьдын жөбөжөзүн ле жерин Совдепке айрып берер жөп чыгарган. Улалудагы лесничествонун Алтайда жер ле государствонун жөбөжөзү аайынча управлениезине ийген жетирүзүнде айдылганыла болзо, Советтер иштеп баштаган кийинде Казанцевский, Карымдагы, Соузгадагы, Эликманардагы, Улалудагы ла өскөзүндеги де арендаторлорго тузаланарга беретен жердин кеми чик-жок кезилген. Көчкүн крестьяндар омордын көп жарымдай кыраларын, чабындарын айрып, строительство өткүргөн. 1918 жылдын март-май айларында аттар туткан 39 заводтын ээлеринин ле өскө мал ээлегендердин жерлерин айрып алгандар.

Паспаул журтта кулактардан 5 мун салковой акча төлөт-
көндөр, Шебалинде крестьяндардын ла солдаттардыг Сове-
ди кулак Поповторго бир уунда 1 мун салковой калан салар
жөл чыгарган. Сары-Чумыш журтта кулактарга 11 мун сал-
ковой контрибуция салылган.

Советтер жокту крестьяндарга үрен жууп аларына жаан бо-
луш жетирген. Алтайское журттыг крестьяндарынын Соведи
25800 пуд үрен аш жууп алала, жоктуларга үлеген. Кан-Оозы-
дагы волостной Совет аш-курсактын управлениезинин жууп
алган буудайдан жербойындагы жоктуларга үрен аш берген.

Туулу Алтайда байларла, кулактарла тартыжу губерния-
нын чөлдөгү райондорындагызындый элбек ле коркышту
тын эмес те болгон болзо, же мында да Октябрьский рево-
люция, Совет жан жарым жылдын туркунына крестьяндарга
көп тузалу керектер эткен.

Колчактын базынчыгынын ченелтезин өткөн Туулу Алтай-
дын албаты-калыгы бойынын баштапкы жөнүлериин кору-
лаарга кайра көрүш жоктон туруп чыккан.

Н. ИВАНЦОВА

Горно-Алтайский областной
Библиотека им. М. Н. П. ...
пр. Коммунальная ...
Сектор общественной ...

ОЛОРДЫҢ АДЫЛА ГОРНО-АЛТАЙСКТА ОРОМДОР АДАЛГАН

Бистин областьтын төс городынын историязына кирген ат-нерелү патриотторды адаардан озо Горно-Алтайсктын бойынын историязын кыскарта алалы. XIX чак башталарда Улалу суу Майма сууга кирген жерде алтай улус журтаган чадыр айылдардын ортодо ичкери жердег көчүп келген орус улустын агаштан чертип туткан баштапкы туралары тура берген. Анайда мында Улалу журт төзөлгөн. 1830 жылда бого Алтайдагы духовный миссиянын баштапкы миссионери Макарий келерде, мында жаантайын журтаган төрт биле, көчүп турган он беш биле алтай улус ла үч биле адаручы-орустар журтаган. Улалу баштап Томск губерниянын Быстрянский (Тархан) уездине кирип турган. Ошон 1902 жылда Улалу волостьтын төс журты боло берген.

1917 жылда февральдагы буржуазно-демократический революциянын күндеринде Улалу журтта социал-демократтардын Туулу Алтайда баштапкы организациязы төзөлгөн. 1922 жылда 1-кы июньда, ыраактагы Аркыттын капчалдарында кулактардын ла байлардын бандаларынын арткан-калганыла жуулажып турган өйдө, ВЦИК Улалу журтта төс жерлү Ойрот автономный облазын төзөөри керегинде жөн чыгарган. 1928 жылда Улалу журт город болуп адалды. 1932 жылда Улалу городты Ойрот-Тура город эдип өскөртө адаган.

1948 жылда январь айда областьты өскөртө адаганыла колбой Ойрот-Тура городты Горно-Алтайск город эдип адаган. Городтын оромдорынын адынан бистин Төрөлистин, ол тоодо Туулу Алтайдын историязы ла культуразы көрүнөт. Городто Совет жан учун ат-нерелү тартыжуда өлгөн геройлордын адыла адалган оромдор бар. Ол геройлордын кезиги керегинде бу статьяда айдып берерге турус.

Иван Иванович Некоряков Бийск городто ишмекчи кижинин билезинде чыккан. Јаш тужында онын ада-энези Улалуга көчүп келгендер. Иван 1905 жылда черүге барала, Балтийский флотто турган. Черүде турган өй өткөн кийинде јерине јанып келеле, бойынын хозяйствозында иштеген. Баштапкы телекейлик жуунун жылдарында Балтийский флотто матрос болуп жуулашкан. Жуунун ойинде албаты-калыктын эн ле талдамазы, турумкайы черүде ле флотто болгон. Улустын көп каны төгүлип, көп улус өлгөн ле шыркататкан, узак ойдинг

туркунуна өткөн жуу ла черүдеги большевиктердин жартама ижи черүни ле флотты сүреен тыг революционный ниде эткен. «1917 жылдын октябрь-ноябрь айларына черүниң тал-ортозы большевиктердин боло берген. Онызы жокко бис женип болбос эдис» деп, В. И. Ленин айткан (Соч. 40 т., 10 стр).

1917 жылда июнь айда большевик И. И. Некоряковты талачылардын революционный комитеди деремнеде жартама иш өткүрерге ле Советтер төзөөргө чыккан ла өскөн жери жар ийген. Улалуга жанып келеле, И. И. Некоряков фронтовиктерден революционный группа төзөгөн. Ого И. М. Суриков, В. Г. Прохоров, С. Большаков, Е. С. Глазачев, Т. Ф. Звягин ле өскөлөри де кирген.

И. И. Некоряков Улалуда почтанын ла телеграфтын конторазынын начальниги, жербойындагы большевиктердин башчызы Илья Матвеевич Поповло кожо 1918 жылдын баштапкы күндеринде крестьян ла солдат депутаттардын Улалудагы журт Соведин төзөгөн.

Улалудагы Совдеп большевик-фронтовиктерге жөмөнип, Совет башкаруунун жөптөрүн бүдүргөн, журтта революционный ээжилер тургускан. Ле Туулу Алтайдагы баштапкы Советтер, Сибирдин өскө жерлериндеги Советтер чилеп ок, узак ой турбаган. Олор тоолу ла айлар иштеген.

1918 жылда май айдын учында ак чехтер түймөсөн көдүргөн кийинде, ичбойындагы контрреволюция гражданский жуу баштаган. Совет жаннын өштүлөрүнүн ийдези ле арга-чыдалы ол өйдө тыг болды. Сибирьде Советтер жоголгон. Улалуда Совет жанды 1918 жылда 8 июньда Каракорумнын управында служащийлер болуп жажынган офицерлер антарган. И. И. Некоряковты, И. М. Поповты ла Улалудагы Совдептин өскө дө члендерин тудуп алала, коjoyымнын туразынын подвалына отургузып салгандар. Улалуга штабс-капитан Сатунинин отряды келген кийинде олорды тыг кыйнайла, Шебалинге жетире айдап апарала, анда он кижини Сатунин адып салган. Анайда Совет жан учун тартыжуда большевик И. И. Некоряков өлгөн. Ле геройлор өлбөй жат. Онын адыла Горно-Алтайскта бир ором адалган.

Совет жаннын историзында 1918-чи жыл эн ле жуучылла чочыдулу жылдардын бирүзи. Сибирьде гражданский жууны интервенттердин мергендү ийдези болгон ак чехтердин бир корпус черүзи Совет жаннын терен тылында баштаган.

Новониколаевсктен (эмдиги Новосибирсктен) Барнаул жаар жуулап келип жаткан ак чехтерге ле акгвардеецтерге удурлаштыра Шебалиннен кызылгвардеецтердин большевик Василий Иванович Плетнев башкарган отряды жуулажып

барган. Барнаулдын ишмекчилеринен төзөлгөн отряд жуулашкан. Анчада ла большевик Петр Федорович Суховтын шахтер кызылгвардеецтери тын тартыжып жуулашкан.

П. Ф. Сухов 1884 жылда Уралда Белорецктеги заводтын служащийинин билезинде чыккан. Устиги-Уральскта ла Уфада үренген. Инит тужында жажытту политический литературала танышкан. Оны политический быжу эмес деп бурулайла, гимназиядан чыгара сүргендер. Онын адазы, каан жагына бастыра бойын беринген кнжи, гимназиядан чыгарткан он алты жашту уулын айлынан сүреле, онын кийнинде оныла не болгонун качан да кичееп сурулабаган.

1914 жылда Петр Суховты черуге алгандар. Фронтто ол большевиктерле биригеле, солдаттардын ортодо революционный иш өткүрген. Же удабай тын шыркаладала, төрөл жерине жанып келеле, Сибирь жаар ссылкага келген жокту казактын кызын Ольга Петровна Ястребкованы алала, Челябинсктин жанында шахтада счетовод болуп иштей берген. Мында большевиктердин туйказынан иштеп турган организациянын табала, шахтерлордын революционный тартыжузында туружа берген. Каан жагы П. Суховты катап ла истей берди. Тинтүлер, айдуулар... Петр Сухов Кузбасс жаар качып келеле, Кольчугинодо таш көмүрдин шахтазында счетовод болуп иштеген. Шахтерлордын ортодо революционный иш өткүрип, жаан тоомжылу башчы болгон.

1917 жылда Петр Суховты шахталардыг ээлери капиталисттердин жылбилерин корулап турган Удурумга турган буржуазный башкарунын жандары тинтийле, Томск жаар айдап апарала, түрмелеп салган. Бу түрмеде П. Сухов Совет жан ойто турарга жетире отурган.

Кольчугиного жанып келерде, П. Суховты рудникте ишмекчилердин депутаттарынын Совединин качызына туткан. Кызыл гвардияны төзөөринде эрчимдү турушкан. Кузбасс жаар келип жаткан ак чехтердин ле акгвардеецтердин черүлерине удурлаштыра П. Сухов кызылгвардеецтердин отрядында командирдин болушчызы болуп жуулашкан. Же актар ол тушта женген.

1918 жылда 5 июньда П. Суховко башкарткан, жалтанарын билбес эки жүске шыдар кызылгвардеец шахтерлор Кольчугинодог чыгала, Алтайдын кызылгвардеецтерине кожуларга келдилер. Отряд Салаир кырларды ажала, тайганы өдүп, Барнаулга жеткен. Мында отряд акгвардеецтердин түймеенин туй базып, жоголторында турушкан.

Барнаулды ак чехтерден ле акгвардеецтерден корулап, беш күн жуулажала чыдашпай, Алтайда Совет жан учун тар-

тышкан улуска П. Суховтын отрядыла кожо городтон барарга келишкен. Кызылгвардеецтердин эшелондоры баштап Семипалатинск жаар ууланган. Же ак казактар Семипалатинскте Совет жанды жоголтоло, Барнаул жаар келип жатканын угала, партиянын губкомынын ла губисполкомынын башчылары Иван Понифантьевич Присягин ле Матвей Константинович Цаплин Алейск станцияда митинг өткүреле, кызыл гвардиянын ла ишмекчилердин отрядтарын бириктиргендер. Бирлик штаб төзөлгөн. Кызыл гвардиянын бирлик отрядынын командирине Петр Сухов, штабтыг начальнигине азыйда подпоручик, кызыл гвардиянын Барнаулдагы гарнизонынын начальниги, городтогы Советтин жуучыл бөлүгүнүн председатели Дмитрий Григорьевич Сулим көстөлгөн.

Кызыл гвардиянын бириккен отряды Омск жаар ууланды. Жолой барып жадала Омск, Томск, Урал актардын колында деп угала, отрядтын командованиеси Монголияга өдөлө, оной Туркестандагы Кызыл Черүле биригерге Туулу Алтай жаар ууланган.

Отряд Кулундунын чөлин ары-бери өдөлө, жолой туштаган жаан журттарда актардын черүлерин жуулап, август айдын баштапкы күндеринде Алтайдын кырларына жеткен. Отряд бойынын амадузына жедер эди. Же 1918 жылда 10 августа Көксуу-Оозы райондо Түнгүр журттын алтыгы жанында эки боомнын ортозына кулактар ла эсерлер отрядты туйуктайла, оодо согуп, жоголтып салган. Оштунин колына кирген кызылгвардеецтерди опчозын адып салгандар. Олордын командирин оштүлөр тудуп алаала, большевиктердин үредүзинен мойно, ол тушта сени өлтүрбезис, тирү арттырарыс дешкен. Ого каруу эдип: «Мен революциянын жуучылы кижин, пролетариаттын ла онын партиязынын керегин качан да сатпазым, оной мойнобозым. Менин жүрүмим слердин колоордо, же слерди кату каруузына тургузатан бй база узак эмес!»—деп, Петр Сухов оморкоп, жалтаныш жоктон оштүлөргө айткан. Совет жан кыйалта жоктон жегерине бүдүп турганын П. Сухов Кадын суунын жарадында адар алдында оштүлөргө база катап айткан.

Улу Октябрьдын Петр Сухов ло өскө дө геройлор тартышкан керегин жегген. Революциянын жуучылы өлөр алдында айтканы чын болды. Туулу Алтайдын улузы, бастыра совет албаты чылап ок, олордын ат-нерезин үргүлжиге ундыбас. Түнгүрде 144 кызылгвардеецтин ле олордын командиринин соббин жууган жерде кереес памятник туруп жат. Петр Суховтын адыла андагы совхоз, Горно-Алтайск городто ором адалган.

Горно-Алтайскта ат-нерелү улус журтаган јерде олордын адыла адалган оромдор бар. Олордын бирүзи — Алферовтын адыла адалган ором. 1919 јылда ноябрь айда Кадынның сол јараттай турган Шульгин кобы ла өскө дө деремпелердин крестьяндары Колчак јанын јаратпай түймееи көдүреле, белорус калыктын јакшынак уулы большевик Иван Яковлевич Третьяк командири болгон партизандардын 1-кы дивизиязы 6-чы полкко биригини турарда, Павел Алферов јиит уул болгон. Павел бу полкта 1920 јылдын 20 майына јетире јуулашкан.

Ол ок 1920 јылда Павел Алферов комсомолго кирген. Гражданский јуу божогон кийинде Совет јаңнын өштүлери республикада албаты-хозяйство үрелип чачылганыла колбой сүреен тын уур-күчтерди тузаланып, Коммунистический партияга ла Совет государственного удурлаштыра тартыжуны тыгыткан.

Он эсерлердин партиязы кезик јерлерде Совет јанга удурлашкан түймееңдер көдүрген, каршулу иш өткүрген. Туулу Алтайда, орооннын өскө дө јерлеринде чилеп ок, кулактар ла байлар баштаган тартыжу политический бандитизмге көчкөп. Ишкүчиле јаткандардын амыр-энчү ижини бандиттердин отрядтары үскен.

Моңгол јеринен Туулу Алтайга есаул Кайгородовтын отряды келерде, оок буржуазиянын контрреволюциязы анчада ла тыгып баштаган.

Партиянын Алтайский губкомынын кычырузыла коммунисттер ле комсомолдор, кызыл партизан болгон улус коммунисттердин отрядына ла аңылу учурлу черүлерге (ЧОНго) кирдилер. Комсомолец Павел Алферовко база ла катап колына мылтык алала, Совет јан учуи јуулажарга келишкен.

Кызыл Черүнин ле ЧОН-нын отрядтары бандиттердин отрядтарын 1922 јылдын сентябрь айына јетире јуулап јоголтып салган. 1922 јылда июнь айда Бастырароссийский Төс Исполнительный Комитеттин Президиумы алтай албатынын автономный облазын төзөөри керегинде јөп јараткан. Ол керек — РКП(б)-нин ленинский национальный политиказы јүрүмде бүдүп турганы болгон.

Павел Кондратьевич Алферовты партия ОГПУ-нын органдарында иштеерине ийген. Мында коммунист-чекист П. Алферов көп аңылу јакылталар бүдүрди. Одузынчы јылдардын баштапкы өйинде коллективизация өдүп турарда, Туулу Алтайда классовый тартыжу тыныырда Павел Алферовты кулактардын ла байлардын бандаларын јоголторго ийгендер. Темдектезе, Ондой райондо Бочкаревтордын ла Төжүлей-

дин бандалары табылып келген. Партийный органдардын жöмөлтөзиле чекисттер ол бандаларды ла өскөлөрүп де жоголтып салгандар.

Je кулактардын ла байлардын бандаларыла тартыжуда ачынычулу жылытулар база көп болгон. Темдектезе, Ондой райондо јерине јендиртеле, гран ары јаар качып барып јаткан бандалардын кийининен сүрүжип барып јадала, Јайлу-гушта бандиттердин таштар ары јанында тозулына учурайла, коммунист-чекист Павел Алферов тын шыркалардаг улам өлгөн. Комсомол ло партия тазыктырып чыдаткан кызыл партизан, ат-нерелү чекист Павел Кондратьевич Алферовтын сөөгн Горно-Алтайск городто Культуранын туразынын јанында јууган. Анда эмди гранит таштан јазаган, бажында беш айры чолмонду эзем туруп јат.

П. К. Алферовтын адыла Горно-Алтайсктын јанында колхоз адалган болгон, эмди Кызыл-Өзөктөгн совхозтын фермазы адалат, городтын бир оромы адалган.

Улу Октябрьдын једимдерин корулап аларына, Совет јаг учун тартыжуга бойынын јүрүмин берген патриотторды совет улус качан да ундыбас.

С. ПАХАЕВ,
исторический наукалардын кандидады

I. Жайымданган ороондордыг эмдиги ыйи

В. И. Ленин 1905 жылдагы орус революцияны ээчиде Турцияда, Персияда, Кытайда революционный тартыжу тынгыганын, бастыра телекейде «жоткондорлу ый» башталганын, революционный керектер бой-бойыла колбулу болгону темдекейт. Күнчыгыштагы революциялар Күнбадыштагы ороондордыг жүрүмине бойынын камаанын жетирер деп айткан.

1917 жылдагы Улу Октябрьский социалистический революция телекейге оной тыг камаанын жетирген. Чындап та, Октябрыдын кийининде революционный тартыжу бастыра телекейде, ол тоодо промышленнозы тыг төс жерлерден ыраа талаларда, жака жерлерде жайым учун тартыжу элбеген. Андый болорун В. И. Ленин ажындыра билген. «Мынан ары Күнчыгыштагы улусы көп лө социальный жүрүм башка-башка ороондордо башталган революциялар, орус революциядан чек башка болотону жарт» деп, Владимир Ильич Ленин бичиген.

Күнчыгыштагы революционный керектердин аңылу башказы неде болор десе, олардо оок буржуазиянын ийдези, националистический кылыктар, капитализмнен озогы жүрүмнен арткан-калганы кезек ыйгө тыг болуп турарында деп, Ленин айтканы чын болгону онын кийининдеги жүрүм көргүстн.

Революционный тартыжуда колониализмнин базынчыгын жайымданып алган көп ороондордо азыгы ээжилер тыг бойы артканча. Анайда капитализмнен озогы жүрүмнин ле жаңы, индустриальный жүрүмнин ортодо башкалузы тыг болуп турат. Азиядагы ла Африкадагы ороондордын көп нургуны озогы жүрүмнин кандый бир төс ээжи-жаңып, мүргүлдн, кудайын жаңдаганча артат. Колониализм албатыларды колдо тударга, оларды тоноорго, оларды кулданып, күчин жинрге ол ээжи-жандарга тийбеген, карын оларды бойынын астамына тузаланган.

Колониализм антарылып, жоголгон кийининде турган политический жаң азыгы жүрүмдеги ээжи-жаңын колбуларын бузала, жаңы жүрүмге жарамыкту элп эптештирбеди. Экономиканын жаңы бөлүктери озодон бери жаңжыккан бөлүктерди жоголтып, көп тоолу улусты оной айрыла, олар-

ды производствонун жаңы бөлүктөрүндө иштедер ар-галарды көп учуралда жеткилдебей турулар. Анайда, азында общиналарда бололо, анда азыранып жүргөн улус общиналар жогордо городторго барала, иш таппай, курсагына жединбей, шыралап баштагылайт. Городтын бойунун көп улузы ижин жылытала, база торолоп жүргү-лейт. Анайда капитализмнин жаңыртулары көп тоолу улус-ка түрүнө ле жокту жүрүм экелип жат.

Андый жокту ла түрүнө жүрүмгө учураган улус бойун озо-гы жүрүмнүн ээжилеринен мойнойло, өскө калыктын ээжи-лерине жөпсингени учун шыралап турус деп бурулагылайт. Андый шүүлтөлөр жаңыртуларга чыдашпаган национальный аристократияда база болуп жат. Андый ок шүүлтөлөр күн-бадыштагы жүрүмгө келиштире экономиканы төзөгөнүн жаратпай турган жаңы интеллигенцияда база бар.

Колоннализмге ле импернализмге удурлашкан националь-но-жайымданар революцияларды ишкүчиле жаткандардын башчы партиялар (компартиялар ла марксизм-ленинизмнин үредүзиле башкарыган өскө дө партиялар) башкарган ороондордо андый шүүлтөлөрдө импернализмге удурлаштыра ууландырганы революционный тартыжуга тыг жөмөлтө эде-рин жүрүм көргүстү.

Кезик аялгада ол ок шүүлтөлөр чек өскө жөдөмдөргө апар-ып турганын база билер керек. Темдектезе, Иранда андый болды. Озогы ээжи-жаңды кыйа баспай бүдүрөргө кичеенге-ни революционный тартыжунун жолун туйуктаар.

Кажы ла орооннун албаты-калыгынын жадын-жүрүмүндө, ээжи-жанында аңылу башказы революциянын текши ээжи-лери ле колбулу болгожын, революция чике жолло көндүгөрин Владимир Ильич Ленин жакшы билген. Темдектезе, кажы ла ороондогы национально-жайымданар тартыжу телекейдеги революционный керектер ле, экономикказы тыг өскөн госу-дарстволордо пролетариаттын, ишкүчиле жаткандардын тар-тыжузыла көнү колбулу болор учурлу.

Күнчыгыш ороондордо текши демократический тартыжу тыг өзүмдү ороондордо тартыжула колбулу болуп жат. Он-ын учун жаңы өзөчкө ороондордо революционный, демокра-тический керектерге капиталистический, анайда ок социали-стический государстволордо керектер тыг камаанын жетирет.

Онын да учун 1917 жылда Улу Октябрьдын жөңүзи, экин-чи телекейлик жуунун кийинде телекейде революционный керектер теренжигени колоннализмнин системазын жөмирип жоголткон, көп тоолу ороондор импернализмнин кыйынынан айрылала, социализмнин ороондорунун жүрүмүнө тем ал-

ып, жаңы жүрүм, кижиги кижинин күчүн ибес, кулданбас, ончо улус жайым ла тен праволу болотон общество тѳзѳп баштадылар.

Чындап та, колониализмге, империализмге ле капитализмге удурлашкан тартыжу, жайымданган ороондордо социально-экономический жаңыртулар жѳнѳлѳ болоты телекейде эки общественный системада керектер кандый болуп турганынан кѳнѳ камаанду.

Жайымданган ороондор ѳзѳп баратан жолды талдаарда тыш жаанындагы айалга база жаан учурлу. Олордын кезиги ѳзѳмнин капиталистический эмес жолуна туруп алганында телекейде социализмнин системазы бар болгону, онын жозогы, ченемели база жаан учурлу болгону жарт.

Же буржуазный да обществолу государстволордо телекейде революционный тартыжуга жѳмѳлтѳ эдип тургандары бар (темдектезе, Мексика). Жайымданган ороондордын кезиги (темдектезе, Тѳштѳк Корея) империализмнин жолуна тѳрүп алган.

Кезик ороондор (темдектезе, Египет, Сомали) колониализмнен жайымданган кийинде баштап социализмди тѳзѳп бѳдѳрер жолго турала, онын национально-жайымданар революцияны учуна жетирип болбой салала, ойтѳ жана базала, империалисттерден камаанду боло бердилер.

Жайымданып алала, капиталистический эмес жолго туруп алган ороондор эмки социализмнин телекейлик системазынын болужына жѳмѳнѳр аргалу. Олор бойлоры да эмки ичкерин ѳзѳрп, социалистический жаңыртулар эдери жаанынан байлык ченемелдѳ. Андый да болзо, социализмнин жолуна турган ороондордо бойынын уур-кѳчтерин бар.

Жаңы ѳзѳѳчи государстволордын жүрүминде жаан жаңыртулар ла терең кубулталар эдер аргалузы — албаты-демократический революция жѳнгендери. Келер жуук задачаларыла ол ороондор кѳп керектер аайынча национально-демократический революция жѳнген ороондорго тѳнѳй. Же олор революционный ийделер тыг ла бирлик болгонула, идейно-политический башкартузынын кемиле башкаланып жадылар.

Национально-демократический революция кѳп учуралда национальный жайымданала, кемнен ле камааны жок болуп алала, кѳп учуралда ого токтоп калат. Албаты-демократический революция ого токтобойт. Онын амадузы — ишкѳччиле жаткандардын башкарузын тургузала, социализмди бѳдѳрүп баштаары.

Жайымданган ороондордо албаты-демократический революция башталган ла тыгыган жолдор тѳнѳй эмес, башка-

башка. Кезик ороондордо революционный керектер жайымданыры учун тартыжу өдүп ле турарда албаты-демократический амадуларлу болгон (темдектезе, Вьетнамда, Лаосто ло Китайда).

Оскө кезик ороондордо (темдектезе, КНР-да, Кубада) албаты-демократический революциялар жайымдалып алган кийинде башталган. Ле көп учуралда национально-демократический революциялар оного ары үзүктөлбей, албаты-демократический революцияларга көчүп турган. Анайда ишкүчиле жаткандардын башчызы болгон партиялар башкаруда турган государстволордо — Демократический Йеменде, Анголада, Мозамбикте, Эфиопияда, Бенинде, Конгодо болгон. Национально-жайымданыр революциядан Монголия национально-демократический революцияга, оного албаты-демократический революцияга көчкөн.

Жайымданыр ороондордын мынан арыгы социальный өзүмүн аларда эмдиги өйдө бастыра телекейдин алдында турган задачаларды аяруга алар керек. Ненин учун десе, бүгүн кижилектин келер өйдөгү жүрүмү жок болор жеткер боло берди.

Жаңы өзбөчү ороондор ол жеткерди жакшы билин, ядерный жуу-чак башталар жеткерди жоголторына бойынын жөмөлтөзүн эдип турулар. Сондошты жоголторго ло социально-экономический өзүмдү түргендедерге амыр-энчү керек. Онын учун жинт государстволордын башчылары телекейде айалга катуланып турганына тын чочып турулар.

Онызы жуучыл-политический бирингүлерге кожулбаган ороондордын ижинен көрүнөт. Бу ороондор эмди жууны болдыртпазы учун империализмге удурлашкан, колониализмге ле расизмге удурлажа тартышкан тын ийде боло бергенин кожулбаган государстволордын башчыларынын былтыр Харареде өткөн Конференциязы кереледи.

Ядерный жуу-жөпселдерди жоголторы учун жаантайын ла турумкай тартыжып турган алты государствонун төртүзү: Индия, Аргентина, Мексика ла Танзания жаңы өзбөчү государстволор. Ядерный жуу-жөпсел ле албап-күч жок жүрүмүнүн ээжилери керегинде Делиде жарлаган Декларацияга телекейдин историясында баштапкы социалистический государство — Совет Союз ла камааны жок жинт ороон — Индия кол салганында аңгыла учур бар.

Революционный жаңыртулардын, амыр-энчүнинг, ичкери өзүмүнүн төс сурактары аайынча социалистический государстволордын ла жаңы өзбөчү ороондордын политиказы түгөй. Телекейлик социализмнинг ле национальный жайымданыр ий-

делердин бирлиги тынгыганы эмдиги байд империализмге удурлашкан тартыжуда, амыр-энчү, жеткер жок болоры, ичкери өзүм учун тартыжуда жаан учурлу.

Јуу-јепселдер, анчада ла ядерный жуу-јепселдер көптөп, телекейде айалга коомойтып турганы телекейдин ичкери өзүмине буудак эдип јат.

2. Жуу-јепселдерди астадары ла ичкери өзүм

«...Эдип алган кажы ла орудие, кажы ла ракета, жуучыл кереп ле самолет курсагына јединбей аштап жүргендерден, кийини жок шыралап, јоксырап јаткан улустаг калганчызын уурдап алганы болуп јат». Бу сөстөрдн экинчи телекейлик жууда союзниктердин черүлерин башкарган, НАТО-нын бириккен черүлеринин баш командующийи, оной сегис жылдын туркунына США-нын президентн болгон генерал Д. Эйзенхауэр айткан.

Эмди США-нын госдепартаменти бу жуукта айтканын ала-лы. Нью-Йоркта жуу-јепселдерди астадар ла ичкери өзүмди јеткилдее сурактар аайынча телекейлик конференция өткөн. Анда јүк төртөн государство турушкан. Сок јаныс США «Јуу-јепселдерди астадарынын ла ичкери өзүмнин, јартаза, ороондордын экономический өзүмнин ортодо колбу жок» деп айдала, конференциянын ижинде турушпады.

Вашингтоннын администрациязы айткан бу эки башка шүүлтеннн кажызы чын? Оны јартаарга жүрүмде болуп турган керектерди ала-лы. Ол керектерди оңчо јанынан шүүп көргөжин, элден озо США-нын бойына чочыдулу болгону јарт көрүнөт.

США-нын государственный төлүзи 2 триллион 352 миллиард долларга јеткен. Јаныс ла Рейган президент болгон жылдарда администрациянын төлүзи США-нын онын алдындагы бастыра жүрүминде эдилген төлүлөринен көп болды. Јаныс ла быжылгы жылдын өткөн тогус айынын туркунына замдер (өдүшке алганы) аайынча процент төлөгөнн 167,1 миллиард доллар болды.

Андый көп төлүлөр кайдан келген? Былтыргы жылда государствонын бюджетинде чыгымдар кирелтеден 200 миллиард доллар көп болгон. Оны өткүрө көп военный чыгымдар көпчидип јат. Быжылгы жылда жуулажар амадуларга чыгымдар 300 миллиард долларга јеткен, онын 170 миллиарды јангы ракеталар, самолеттор, танктар, жуучыл керептер сатып аларга чыгымдалат.

США бир авианосец эдерине чыгымдап турганы жаан ГЭС тударына чыгымдаарына тўней. Олор быжыл 15 авианосец эдерин пландады. Суу алдыла жүрер «Трайдент» кемени эдерге 2 миллиард доллар акча чыгымдалат. Ол кире көп акчала 16 миллион баланы жыл чыгара школдо үредер аргалу. Континенттер ортодо учар ядерный окту МХ ракетаны эдерине чыгымдаар акчала беш жаан больница тудала, жап-жаны жазалдарла жепсеер арга бар.

Суу-кадыкты корыыры жанынан Бириккен Нациялардын Организациязынын аңылу учрежденнези жер үстинде оспаны жоголторы жанынан 10 жыл өткөн иште 83 миллион доллар чыгымдаган. Ол акча сок жаңыс стратегический бомбардировщиктин баазы.

Жуулажарына керектү чыгымдарды 10 процентке астадып ийгезин, чеберлеген акча жер үстинде курсакка жединбей аштап жүрген ончо балдарды тойо азыраарга жедер. Бүгүнгү күнде жаңы өзүп баштаган ороондордо жарым миллиард кижиле улай ла торолтойт, олордын тоозынан 50 миллион кижиле жылдын ла өлүп жат.

Калганчы жылдарда жаңы өзбөчү госуларстволордын жууга чыгымдары көптөдү. Бастыра телекейде жуучыл чыгымдарда олордын кеми 1970 жылда 7,2 процент болгон болзо, 1985 жылда 17,7 процентке жетире бийиктеген. Андый көп чыгымдар олордын экономикаын шалтырадып турганы жарт.

США баштаган империалист госуларстволордын бурузыла жуу-жепселдерди там ла көптөдүп турганы кер-мар ядерный жуу-чак башталза, кижилик чек жоголор жеткерди тынгытканыла коштой, телекейде экономиканын өзүмин токтодор жеткер эдет. Жетенинчи жылдардан ала жуулажатаран амадуга чыгымдар жер үстинде экономиканын өзүминен түргөндөп барып жат. Акча-жөөжө жедишпей турганынан улам ончо жерлерде эдилбеген керектер там ла көптөп туру. Мындый айалгада жуу-жепселдерди көптөдөрүн токтодоло, экономиканын өзүмин тынгыдар, түренин, торолошты, ооруларды, бичик билбезин түргөн жоголтор аргалар табары бүгүнгү күнде жаан учурлу задача боло берди.

Жуу-жепселдерди асатканынын ла өзүминин ортодо үзүк жок колбу бар деп, социалистический ороондор шүүп жадылар. Шак онын учун СССР-дин ле онын нажыларынын шүүлтезиле Нью-Йоркта жуу-жепселдерди асатарынын ла өзүминин ортодо колбулар аайынча телекейлик конференция өтти. Социализминин ороондоры тургускан проект аайынча конференция «Өзүмди жеткилдеерге болуп жуу-жепселдерди асатары керегинде» меморандум жөптөп жарлаган.

Јаңы политический түп шүүлте эткен аайынча тургузылган бу документ јууга белетенерин јаратпай, онын ордына бой-бойыла бастыра текши колбулу ла бирлик телекейде экономиканы өскүреринде, улустын јадын-јүрүмин јарандыра-рында, су-кадыгын корыырында өмөлөжөрине бастыра ороондорды ла албатыларды кычырып туру.

Бастыра албатылар ичкери өзүп, өңжүп барарын эримдү ле турумкай баштаарга јуу-јепселдерди көптөдөрүн тургуза ла токтодор, эки мунгынчы јылга јетире ядерный јуу-јепселдерди јоголтор, тегин јуу-јепселдерди астадар, јуулажарына чыгымдардын кемин јабызадар керек. Анайда Меморандумда айдылган.

Варшавадагы Договордын Организациязынын Политический Консультативный Комитединин Берлинде өткөн калгачы јуунында «Өзүмде уйдап турганын јоголторы ла телекейлик экономикада колбулардын јаңы ээжилерин тургузары керегинде» резолюция јарадып јөптөгөн. Анда социалистический государстволор узак ойгө тургузылган аңылу программалар ла јөптөжүлөр аайынча јаңы өзөчн ороондорло экономикада ортоктожорго ло өмөлөжөргө белен болгоны айдылды. Јөптөжүлөрдө јаңы өзөчн ороондордын национальный экономиказынын керексигенин ле аргаларын ајаруга алып, олорго чокым болужары айдылар эди.

Совет Союз ла социализмнин өскө дө најылык ороондоры Нью-Йорктагы конференцияда эткен баштанкайда ајару эткедий не бар? Элден озо јаңы политический түп-шүүлте аайынча чокым ла јарт шүүлтелер эдилген. Темдектезе, ООН-до «Өзүмге болуп, јуу-јепселди астадарынын» телекейлик фондун төзөөри керегинде шүүлте. Бу шүүлтени КПСС-тин Төс Комитединин Генеральный качызы М. С. Горбачев конференцияда турушкандарга ийген уткуулду письмодо эткен.

Совет Союз ол фондто туружарга белен деп айткан. Јуу-јепселдерди көптөдөрүн токтодоло, чеберлелген акча-јөөжөнүн кезигин јаңы өзөчн государстволорго берери керегинде бистин ороон шүүлте эткен.

Американын Бириктирген Штаттары јуу-јепселдерди астадарынын ла өзүмнин сурактары аайынча Нью-Йорктагы телекейлик конференциянын ижинде туружарынан мойногону Вашингтондо бойынын амадулары — јуу-јепселдерди астадар ла јокту ла өзүмн уйан ороондорго болужар политикага јарабас амадулары барын керелейт. Ол кандый амадулар?

Баштапкызында, јуу-јепселдерди токтоду јоктон көптөдөрн. Экинчизинде, ООН-нын члендери государстволордын

көп нургуны США-ның политиказын критикалаганын укпаса кичеелгени. Госдепартамент жарлаган угузуда промышленозы тың ороондордың жуулажар керектерге чыгымдары көптөгөннинең улам жаңы өзөөчи ороондор түрөп турганына критика эдерге конференцияны тузаланардан маат жок деп айдылганы тегин эмес.

Учинчизинде, США калганчы жылдарда жаңы өзөөчи ороондорго бойының болужын телекейлик организациялар ажыра берерин токтодоло, андый государстволорло акту бойы колбу эдерге кичеелет. Мында Вашингтон экономиказы уйан ороонго килейле эмес, бойына политический астам аларга болужаачы болот. Ого үзеери США бойының Израильдй, Пакистандй, Түштүк Кореядй колтыкчыларына тыш жаындагы политикада Вашингтонның некелтелерин де жакарузын бүдүрүп турганы учун болужып жат.

США Нью-Йорктагы конференцияда туружарынан мойногону бу орооннын башкараачылары монополиялардың жылбилерин корып, жаңы өзөөчи ороондордон минеральный сырьены жабыс баалап алып, олорго бойының товарларын бийик баала садар политика өткүрерге, ол ороондорго бойының эскирген мылтык-жепселдин алтынла садарга, олордың керектерине кирижерге амадап турганын көргүсти.

Нью-Йоркта өткөн Телекейлик Конференциянын ижинде турушкан жүс төртөннөн ажыра государстволор, кезик сурактар аайынча шүүлтелери башка-башка да болгон болзо, жуу-жепселдерди астадала, экономиканын өзүмни тыңыдар төс суракта бирлик болдылар. Бу амадуга једип аларга жуу-жепселдерди көптөдөрүн токтодоло, эдилгенин астадып баштаар керек. Ол тушта табынча чеберлеелген акчала экономиказы уйан ороондорго болушкадый быжу аргалар болор.

3. Кытайда социализмди бүдүрүп турганы

Кытайдың Албаты Республикасында общественно-политический өзүм калганчы жылдарда «Кытайдың агылу айалгазында социализмди төзөп бүдүрер» политикала үзүк жок колбулу. Анайда айдып турганы Кытайдың Компартиязынын эмдиги өйдөги программазын жартаганы деп, Кытайдың научный литературазында айдылат. Андый шүүлте баштапкы катап КПК-нинг 1982 жылда сентябрь айда өткөн XII съездинде айдылды.

Мында төс сурактардын бирүзи — социализм ле Кптайдын аңылу айалгазы дегени. Анайда айдып турганы бирлик шүүлте болуп жат деп айдыжат. Бир жанынан алгажын, «Китайдын аңылу айалгазы» деп айдып турганын социализмнин төс ээжилеринен башка алганы жастыра дежет. Экинчи жанынан, ороондо болуп турган жаны керектерди, тура берген жаны задачаларды марксизмнин үредүзи аайыпча бүдүрери керектүзи темдектелет.

«Социалистический духовный культураны жарандырарында башкарынатан ууламжы керегинде» КПК-нын он экинчи жуулган Төс Комитединин алтынчы пленумынын (1986 j. сентябрь ай) рөбинде Кытайдын аңылу айалгазында социализмди төзөп бүдүргени партиянын коммунизмди төзөп бүдүрөтөн эн бийик амадузыпа једин аларында керектү алтам болуп жат деп айдылганы јаан учурлу.

«Кытайдын аңылу айалгазында социализмди төзөп бүдүрери» орооннын «аңылу башказын» жартаза: Кытайдын көп көп јолын, јебрен өйлөрдөн бери јүрүмин, культуразын, јерин, көп ук албатыларын, экономиканы, политиканы ајаруга алгапынан башталат.

Кытайда бүгүнги күндеги производствоны алгажын, КНР төзөлгөн кийнинде өзүм болгон до болзо, ороон сондоп калганы јоголголок. Онын учун бу өдүп јаткан јүсјылдыктын учына јетире экономиканы орто кемине јетире — национальнй кирелтени орто тооло кижн бажына јылына бир мун доллар эдип турары темдектелди.

XI јүсјылдыктын ортозы киреде Кытайдын Албаты Республнказы телекейде экономиказы тын өскөн ороондордын кемине јууктажып келер учурлу. Ол өйдө орооннын национальнй кирелтези јылына орто тооло кижн бажына төрт мун долларга једери пландалат.

Орооннын экономиказын өскүрер иштерди пландаарда Кытайда бүгүнги күнде бар аңылу керектерди, жартаза: байлык ар-бүткен јөбжө шинделбегенин, кыралаар јер ас, улустын тоозы көп болгонын, садуга барар продукция ас, иштин көп нургуны кызыл колло эдилнп турганын ајаруга алар керек деп, Кытайдын экономисттери шүүп турулар.

Онон улам уур индустрияны ла јегил промышленностьты тен өскүрнп барары, јүзүн-башка техника тузалаанары, анчада ла јурт хозяйстводо јаан учурлу.

Производстводо колбулар жанынан КНР социализмди төзөп бүдүрер јолдын бозогозында. Онын учун узак өйднн туркунына Кытайда көп бөлүктөрлү экономика өзөр, баштаачы

жерде эл-жоннын текши (государствонун ла кооперативтердин) жöбжөн турар. бастыра текши аргалу жүрүмге жедер амадула баштапкы өйдө кезик улус аргалу болорына жөмөл-тө эдер деп, Китайдын газеттери бичип турулар.

КНР төзөлгөн кийинде өткөн өйдө Китайда феодализм-нен арткан кылык-жан тагынан оок-теек жөбжөлү улустын жадын-жүрүмунин ээжилери, журт жерлерде жан коммуналарда тен үлежерн, жүрүмде демократия тын таркабаганы ла ич-керн өзүмге чаптык эдип турган өскө дө керектер бийлей берген.

Оныла колбой партиянын ла государствонун органда-рынын ижин жарандыраы, бюрократизмди жоголторы, демо-кратияны, закондорды ла дисциплинаны тындыраы социали-стический моральдын ээжилерин бүдүрери, албаты-калык-тыг культуразынын кемин көдүрери Китайга анчада ла жа-ан учурлу боло берди.

«Китайдын аңылу башка айалгазында социализмди тө-зөп бүдүрери» жанынан политикада эки башка жүрүмдү жаңыс государство болотон кычыруда Китайдын Албаты Республи-казында Тайваньды, Гонгонты, Макаоны жандырып алала, олоордо бар исторический айалганы (буржуазиянын жаңын) удурумга ол бойыла арттыраы жан учурлу.

Тыш жаындагы политикада КНР алдынан бойы кемнен де камааны жок акту бойы башкарынар ээжилерди бүдүрнп јат. Бойын жаңы өзбөчи ороон, кажы бир государство эме-зе бир канча ороондорло бирикпес, тыш жаындагы политика-нын амадузы бастыра телекейде амыр-энчү учун тартыжа-ры деп јарлады.

КПК-нин 11-чи јуулган Төс Комитединин 1978 јылда өт-көн үчинчи пленумынын кийинде Китайдын өзүмунин јолы чокымдала берген деп шүүп турулар. Бу јолдо бой-бойыла колбулу эки задачаны: төс учурлу «төрт ээжинн», жаңырту-лар эдер политиканы жүрүмде бүдүрер ле тыш жаындагы колбуларды элбедер ле экономиканы өнжидер задачаларды бүдүрери темдектелген.

Төс учурлу төрт ээжилер дегени — социализмнин јолы, албатынын диктуразында демократияны тындыраы, КПК-нин башкартузы, марксизм-ленинизмдин ле Мао Цзэдунын үредүзи (мында Мао Цзэдунын акту бойынын шүүлтелери-ле эмес, Китайдын Коммунистический партиязынын ченемел аайынча эдилген текши түп- шүүлтелерле башкарынары). Анайда төс учурлу төс ээжинн бүдүреринн политический уч-ур береле, КНР-де жаңыртуларга социализмди төзөп бүдүрер ууламјы берилди.

Бу политика аайынча Китайда бастыра жүрүмде, элден озо политикада ла экономикада кубулталар болуп жат.

КНР-де бүгүн анчада ла жаңыртулар ичкери тыг көндүккөн. Эмдиги өйдө экономикада төс задачалар — иштин учындагы једимдери аайынча каруулу болотон ло төлөйтөн ээжилер аайынча подрядла иштегени ажыра государствонын заводтарынын ла фабрикаларынын, элдег озо јаан ла орто предприятиелердин ижин тыныдары; бирлик социалистический рынок төзөбөри; предприятиелердин ижин төс јерден јакару берип башкарарын токтодоло, көп иургуны экономический эп-аргаларла шиндеп башкарарына көчөрп. КНР-дин хозяйствозын башкарарында кубулталар социалистический ороондордо экономический реформаларла түнгөй барып јатканын Китайдын газеттери темдектеп турулар.

КНР-де партиянын ла государствонын ийде -чыдалы тыг болорын јеткилдеерге, бюрократизмди јоголторго, партийно-государственный аппараттын ижин јаан једимдү эдерге, иш мекчилердин, крестьяндардын ла интеллигенциянын эрчимин бийиктедерге келер өйлөрдө политический башкартуны жаңыртып баратан аргаларды шүүжип турулар. Ороондо политический башкартуны жаңыртатан сурактарды быјыл октябрь айдын учында КПК-нин XIII съездинде шүүжер.

Телекейде эн јаан орооннын өзүми гран ары јанындагы ороондордо, ол тоодо социалистический государстволордо науканын ла техниканын өзүминде једимдерди, иш башкарында ченемелди аларын, Китайда, телекейдин хозяйственный ла культурный жүрүмле колбоштыарын керексип јат. Тыш јанындагы колбуларды элбеткени бойынын ийде-чыдалына јөмөнөр политикадаг мойногоны эмес, ол иш социализмди ујадатпай јат деп, Китайда шүүп јадылар.

«Китайдын агылу башка ајалгаларында социализмди төзөп бүдүретен» политика мынан арыгы иште тура берген жагы задачалар ла ченемел аайынча чокымдалып ла јарталып турар деп, бүгүн КНР-дин газеттери бичип турулар.

Н. ТОДОШЕВ

ОКТАБРЬДЫН КЕРЕКТЕРИН ИЧКЕРИ КОНДУКТИРГЕНИ

(Лекциялардын, докладтардын ла куучындардын
сурактары)

1. Октябрьдагы революция кижилкке социализм жаар баратан жол көргүскени.

2. Улу Октябрьский социалистический революция кижилктинг жүрүмүндө жаңы ой башталганын жарлаган XX жүс-жылдыктагы сүреен жаан учурлу керек.

3. Улу Октябрьский социалистический революциянын жеңүзи — марксизм-ленинизмдинг үредүзининг жеңүзи.

4. В. И. Ленинге баштаткан Коммунистический партия — Октябрьдын башчысы.

5. Октябрьдын геройлоры — ленин-революционерлер.

6. Октябрьдагы революция — ишкүчиле жаткан албатынынг ат-нерелү көдүрингизин, жаңы жүрүмдинг ле ичкери өзүм-инг революциясы.

7. Социализмди төзөп бүдүрери жанынан В. И. Ленин тургускан планы бүдүрери учун баштапкы бешжылдыктардагы тартыжуда мергендүчилердинг учуры.

8. Улу Октябрь баштаган социально-экономический жаңыртуулардын шылтуунда биздинг ороон тыг ийделү индустриальный государство боло бергени.

9. Лениндинг партиясы социализм учун тартыжуда өткөн жакшынак жол.

10. Кооперация керегинде В. И. Лениндинг шүүлтелерин орооннынг эмдиги экономический айалгазында бүдүрүп турганы.

11. СССР-де национальный суракты бүдүрери жанынан Улу Октябрь баштаган төзөлтөлөр лө эмдиги айалгада национальный колбуларды жарандылары.

12. Социализмдеги жүрүм — Октябрьдын улу жаан жедини.

13. Октябрьдагы социалистический революция ла совет общество духовный жаранып өнжигени.

14. Улу Октябрьдын жединдери кижини тартыжуда турумкай эдет.

15. Социалистический революцияны корулап аларын төзөөринде КПСС-тинг исторический ченемели.

16. Гражданский жуунунг геройлоры, интернационалист-жуучылдар эткен керектер качан да ундылбас.

17. Ада-Төрөл учун Улу жууда совет албатынынг ат-нерелү жөнүзи бистинг сагжыста үргүлжге агару артар.

18. Орооннын социально-экономический өзүминг түргендерин жанынан КПСС-тинг XXVII съезди тургускан программа — партия 1917 жылда Октябрьда баштаган улу жаан керектерди онон ары көндүктиргени.

19. Улу Октябрь ла совет обществодо эмдиги өйдөгн революционный жаңыртулар бой-бойыла колбулу болгоны.

20. Совет общественг историзында ла революционный жаңыртуларда кижининг учуры.

21. Ишмекчи класс — совет общественг баштаачы жерде турган ийдези, эмдиги өйдөгн жаңыртуларды ла кубулталарды көндүктиреечи ийде.

22. КПСС-тинг Төс Комитедининг январь айдагы (1987 ж.) Пленумы — партиянын ла совет албатынынг жүрүминде сүрөөн жаан учурлу, политический керек.

23. Экономиканы башкаарын чек жаңырта төзөөр программа тургузарында КПСС-тинг Төс Комитедининг июнь айдагы (1987 ж.) Пленумынын жөптөрининг учуры.

24. КПСС-тинг Төс Комитедининг июнь айдагы (1987 ж.) Пленумы башкартуны жарандыраарынын социальный ууламжалары керегинде.

25. КПСС-тинг Төс Комитедининг январь айдагы (1987 ж.) Пленумы Улу Октябрь баштаган социалистический демократияны там элбедери керегинде.

26. Экономический ишти эми жаңырта төзөп баштаганы — социализмди төзөп бүдүрүп келген бастыра иштердин ортодо сырагай ла элбеген.

27. Социалистический демократия — албаты бойы башкаарынары теренжип ле элбеп турганы.

28. Октябрдагы революциянын жөнүзиле төзөлгөн совет общественг политический системазы там жарана бергени.

29. Профсоюзтардын XVIII съезди демократия элбеген айалгада обществодо омордын жери керегинде.

30. Албатынынг депутаттарынын жербойындагы Советтерине өткөн выборлор — совет обществодо демократияны элбедер жолдо жаңы жаан алтам.

31. Улу Октябрь ла жашөскүрим.

32. Советтер Орооннынг иинт үйезининг духовный ла моральный кеберин.

33. ВЛКСМ-нинг XX съезди орооннын общественно-политический жүрүминде Ленинский комсомолдын учуры ла жери керегинде.

34. ВЛКСМ — телекейде јашөскүриминин тартыжузында баштаачы ийде.

35. Јарлу болторы, критика ла самокритика, албаты-катыктын шинжүзи — јангыртулар эдетен, совет обществены јарандыратан быжу аргалар.

36. Критика ла самокритика — социалистический демократиянын эн тын эп-аргазы.

37. КПСС ороондо јангыртуларды быжу өткүрер ууламјылар керегинде.

38. Кадрлар јанынан политика — КПСС-тин Программазында айдылганын бүдүретен, јангыртулар өткүретен ишти јеткилдеер арга.

39. Јангыртулардын өйинде партиянын идеологический ижинин учурын бийиктедери.

40. Совет бичиичилердин ижинде Улу Октябрьский социалистический революциянын темазы.

41. Улу Октябрь төзөгөн искусство.

42. Улу Октябрь ла совет журукчылардын ижи.

43. Октябрьдын темазы совет киноискусстводо.

44. КПСС-тин тыш јанындагы политический ижи — амыр-энчүнн ленинский политиказын жүрүмде бүдүрип турганы.

45. Социализмнин амадузы — јуу-чак болбос, јуу-јепселдер јок жүрүм болоры.

46. Улу Октябрь — амыр-энчүнн маанызы.

47. Телекейдин эмдиги өйдөги социально-политический кебер-бүдүми — Октябрь баштаган исторический иштинг једимдери.

48. Телекейлик политикада КПСС-тин ле Совет государствонн кыйа баспастан өткүрип турган амыр-энчүге күүнзеген ижи.

49. Социализмнин телекейлик системазы төзөлгөнн — революционный керектерди тыгыдарында јагы өй башталганы.

50. Социализмнин телекейлик системазы там ла тыгып турганы — Јер үстинде амыр-энчүнн ле социальный ичкери өзүмди тыгыдатан төзөлгө.

51. Улу Октябрьдын идеялары ла национально-јайымдары учун тартыжу.

52. Улу Октябрь ла эмдиги өйдөги телекейди революционный јангыртары.

53. Улу Октябрь ла идеологический тартыжу.

54. Социалистический Ада-Төрөлдү корыыры ла жуу-јеп-селдерлү ийде-күчтерди корып турары — СССР-дин гражданининин эдетен күндүлү ижи ле агару кереги.

55. КПСС-тин XXVII съезди черү ле албаты үзүк јок кол-булу болгоны керегинде.

56. Варшавадагы Договордын Организациязы — Улу Октябрьдын једимдерин, амыр-энчүнин ле социализмнин керектерин быжу корыычы.

57. КПСС-тин исторический ченемелинин телекейлик учу-ры.

БАЖАЛЫКТАР

Улу Октябрь ла алтайлардыг јүрүмниде јаап јаныр тулар	3
Туулу Алтай эки революцияныг жылдарында	12
Олордыг адыла Горно-Алтайскта оромдор адалган	18
Улу Октябрь ла телекей	24
Октябрьдыг керектерин ичкери көндүктиргени	35

СОДЕРЖАНИЕ

Великий Октябрь и большие перемены в жизни алтайцев	3
Горный Алтай в годы двух революций	12
Их именами названы улицы города Горно-Алтайска	18
Великий Октябрь и мир	24
Решения XXVII съезда в жизнь	35

БЛОКНОТ АГИТАТОРА

Редакционная коллегия

Подписано в печать 21.10.87. АН 10927. Формат 60×84 1/16
Усл. п. л. 2,32. Уч.-изд. л. 2,03. Тираж 350. Заказ 3649
Цена 5 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издатель-
ства, 659 700, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36.
Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 35.

